

ЗА „МАЛАТА“ АНТОЛОГИЈА НА МАКЕДОНСКАТА ПОЕЗИЈА ВО КНИГАТА „ВАРШАВА ГО ИСЦРТУВА СКОПЈЕ“

Весна Мојсова-Чепишевска

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

vesnamojsova@hotmail.com

Целта на трудот е да се анализира изборот на стихови од македонски поети, поместени во книгата *Варшава го исцртува Скопје* од Кинга Нетман-Мултановска. Книгата, покрај исклучителна документаристичка проза, содржи и книжевнотопографска мапа на градот. Притоа, опфатени се 23 автори од различни генерации, дури и автори кои твореле во Кралството Југославија, автори кои го покажуваат поархаичниот слој на веќе стандардизираниот јазик, до најмладите, со вкупно 39 одбрани фрагменти од одделни песни. При анализата на книжевнотопографската мапа на градот, остварена низ стиховите на македонските поети, трудот има за цел, истовремено, да даде и поширок приказ на присутвото на Скопје како тема во современата македонска книжевност, осврнувајќи се и на прозни дела и на досега објавени антологиски и други избори. Анализирајќи ја книгата на Нетман-Мултановска, се доаѓа до заклучок дека токму стиховите од македонските поети придонесуваат да се оствари приказот на Скопје како идеално место, коешто успеало да го зближи Истокот и Западот архитектонски, но и политички, социолошки и културолошки.

Клучни зборови: Скопје, современа македонска поезија, антологија, Кинга Нетман-Мултановска, „Варшава го исцртува Скопје“

ON THE “SMALL” ANTOLOGY OF MACEDONIAN POETRY IN THE BOOK “WARSAW DRAWS SKOPJE”

Vesna Mojsova Čepiševska

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

vesnamojsova@hotmail.com

The purpose of this paper is to analyze the selection of Macedonian poetry in Kinga Netman-Multanovska's book *Warsaw Draws Skopje*. In addition to exceptional documentary prose, the book provides a literary topographic map of the city. 23 authors from different generations with a total of 39 selected fragments of different poems are portrayed, from authors who worked in the Kingdom of Yugoslavia, authors who show the more archaic layer of the already standardized Macedonian language, to the youngest authors. By analysing the literary topographic map of the city through the verses of the Macedonian poets, prose works and published anthological and other works, the paper aims at providing a broad view of Skopje as a theme in contemporary Macedonian literature. The analysis of Netman-Multanovska's book shows that it is precisely the verses of Macedonian poets that contribute to building the image of Skopje as an ideal place that has managed to bring the East and the West together architecturally, as well as politically, sociologically and culturally.

Keywords: Skopje, contemporary Macedonian poetry, anthology, Kinga Netman-Multanovska, “Warsaw Draws Skopje”

Влада Урошевиќ, во еден свој текст којшто датира од далечната 1965 година, вели дека напоредно со градот живее неговиот двојник во зборот, неговата книжевна сенка. Па така, книжевните топографски мапи на Скопје, исцртани во творештвото на Славко Јаневски, Гане Тодоровски, Влада Урошевиќ, Данило Коцевски, Александар Прокопиев, Јадранка Владова, Томислав Османли, Христо Петрески, како и во приказните/ книгите посветени на Скопје,¹ последниве десетина години, се засилуваат и со скопската постземјотресна атмосфера, доловена во/преку сеќавањата на сите оние коишто со својата страст и знаење го „исцртаа Скопје“. Така, може слободно да се зборува за искуствата од најновата книжевна сцена, во коишто постои еден друг рез помеѓу старото и новото Скопје. „Во најновите книжевни остварувања повторно, но во една поинаква форма, се појавува онаа носталгично-сентиментална нота за градот кој веќе го нема, но овој пат 'изгубен' од стихија поразлична од онаа природната во 1963. Така, тие се јавуваат како критика, како бунт и протест кон она што е градот денес и на тој начин зборуваат за 'улиците што ги нема', 'градот што веќе не е мој', 'Скопје и сè е можно', 'украдениот град', па оттаму оваа литература со носталгичен тон речиси се претвора во ангажирана“, истакнува Моника Илкова (Илкова 2023: 13).

Како и да е, кон плејадата современи книжевни метрополи приклучува и ова наше/нивно Скопје. И така, тој книжевен град колку што станува наш, толку станува и туѓ, светски, нечиј и сечиј град. Оној постземјотресен град колку што ни донесе болки и таги, но и верба во човештината и хуманоста, толку ни испрати и љубов и страст преку начинот како Варшава го исцртуваше (го исцрта) Скопје, и како таа „приказна“ именувана како *Варшава ѓо исцртува Скопје* (Скопје: Бегемот, 2023) ни ја откри авторката Кинга Нетман-Мултановска². Она што ми го привлече вниманието е токму несекојдневниот пристап, па и храброста на авторката да вметне („скопски“) стихови, или стихови за Скопје, но и стихови за вербата, љубовта, националното, со што ја исцрта и на таков начин личната и колективна приказна за разурнатото, а потоа и за/на обновеното Скопје. Таа „мала антологија“, којашто Нетман-Мултановска ја создаде како свој личен избор на стихови (песни, т.е. многу повеќе фрагменти од песни, а не цели песни од македонски автори³), коишто се читаат како мали

1 Во оваа пригода само да се споменат неколку такви приказни, целосно посветени на Скопје, како онаа на Жарко Кујунџиски во романот Скопје и сè е можно (Скопје: Антолог, 2013), или оние на Оливера Корвезирска во збирката раскази Улиците што ги нема (Скопје: Или-Или, 2018, со поднаслов „33-годишна наративна мапа на Скопје“), или во Скопје, ти раскинуем (Скопје: ПНВ публикации, 2019) на Тамара Јолевска-Попов. Секако, тука се и: Скопје: изгубените чевли на градот (Скопје: Или-Или, 2020) на Иван Шопов, Скопски дамари на Благоја Иванов (Скопје: Или-Или, 2020), Скопје во високата зона (Скопје: Или-Или, 2021) на Калина Малеска, како и Вистинита по не многу веројатна историја за семејството Пустополски за куќата покрај Вардар и за четирите прстени (Скопје: МАНУ, 2022) на Влада Урошевиќ.

2 Македонската верзија се случи многу брзо, само една година по полската, во превод на Филип Димевски и со стручна редакција на Павел Вељановски. Значи, во годината кога се навршија точно 60 години од земјотресот во Скопје. А, промоцијата на книгата се одржа на 16 септември 2023 година во рамките на фестивалот AR-TAREA, во МКЦ во Скопје и беше организирана како разговор помеѓу авторката и оние кои работеле на македонската верзија на Варшава го исцртува Скопје, Димевски и Вељановски. На авторката, страста за ова исцртување на Скопје ѝ се разгорува за време на нејзиниот престој во овој град, каде што живеела во периодот од 2014 до 2018 година, кога нејзиниот сопруг е амбасадор на Република Полска во нашата земја. Како дел од публиката на оваа исклучително топла промоција, жалам што не си го понесов својот примерок од дома за авторката да ми напише посвета. Ама, се радувам бидејќи штотом дознав дека излегла од печат книгата на Кинга Нетман-Мултановска, веќе го имав (во буквална смисла) и првиот примерок, купен во книжарницата „Или Или“.

3 Во овој контекст, во делот „Обновата на Варшава“ (Нетман Мултановска 2023: 124–151), авторката можела да направи еден свој избор на стихови од полски поети. Така, таа „мала“ антологија на полската поезија можеше

оддишки, како извонредни филигрански украси во рамките на сериозно организираната документаристичка проза *Варшава зо исцрпува Скопје* (Скопје: Бегемот, 2023), ја дополнува книжевната мапа на Скопје или, кажано со зборовите на Влада Урошевиќ, тоа се стихови (и зборови) во кои живее двојникот на Скопје, но и вербата во убавото и хуманото. И, бидејќи ми е драга оваа мисла на Урошевиќ, се изразувам кога видов дека книгата на Нетман-Мултановска се отвора со одделни стихови од песната на Урошевиќ „Ноќ на полна месечина над Скопје“. Но, не само книгата, туку со овие стихови се отвора и таа, според мене, „мала антологија“ која сака да му пркоси на документаристичкото (истражувачко-архивистичкото), на засведоченото, на историското во книгата *Варшава зо исцрпува Скопје*. А, тоа е така зашто само поезијата (а и, пошироко сфатено, книжевноста, па и уметноста) може, како во поетската слика на Урошевиќ, „да ги измеша картите / на можното и на невозможното“ (Нетман-Мултановска 2023: 9). Оваа книга и сите автори во неа (дури и јас како дел од една фуснота под реден број седум, но и во делот на користената литература, на стр. 455) имаат еден единствен матичен број и една единствена адреса: СКОПЈЕ. „На точак, по празните улици / на скопје. во главата зелен. ветар / в лице. месечината полна. / рацете во воздух. дланките / отворени. осмици. / таква некоја чудна слобода.“ (Од песната „Age of aquarius“ на Ѓоко Здравески, *ibid*, 240).

„Приказнава започна на 26 јули 1963 година. Сепак, не ѝ го знам крајот. Можеби уште трае. Приказните што се раскажуваат во Скопје се кругови – во преданијата зборот отскокнува како камен, фрлен рамно врз водена површина, создавајќи прстени што во нарацијата ги воведуваат нејзините следни елементи, врски и личности.“ (Нетман-Мултановска 2023: 9). 39-те фрагменти од песни на македонски поети, избрани од авторката, се како таа симболична слика што самата ја создава. Всушност, 39-те поетски фрагменти од Влада Урошевиќ (3), Лазо Каровски (2), Цане Андреевски (3), Никола Мадиров (3), Гого Ивановски (2), Ацо Шопов, Блаже Конески (5)⁴, Кочо Рацин, Александар Поповски, Ацо Караманов, Биљана

да ѝ пркоси на оваа „мала антологија“ на македонската поезија. И, на таков начин, македонските и полските поети ќе поведеа убав разговор, онака како што тој разговор се водел помеѓу полските и македонските проектант и архитекти додека се случувала обновата на Скопје. Впрочем, еден вид компензација читаме во деловите каде што се вметнати лекции од оној „Учебник по полски јазик“ на Влоѓимеж Пјанка (Скопје: Универзитет во Скопје, 1969), инаку прв лектор по полски јазик на Филолошкиот факултет во периодот од 1959 до 1967. Па така, Кинга Нетман-Мултановска во оваа книга ги вклопува: лекцијата 45, каде низ граматичката тема за видовите синтагми, студентите може да се запознаат со Варшава, како лексичка тема (*ibid*, 127) и лекциите 23, 39 и 28 (*ibid*, 149–151). Секако, како компензација (за отсуството на гласот на полскиот поет/писател) можеме да го читаме дневникот за патувањето од Полска до Македонија, од Варшава до Охрид и Скопје (воден од 10 до 24 јули 1963 година), дневникот на Тереса Сухожевска, сопруга на еден од полските проектант (*ibid*, 99–101), како и оние игриви стихови и мисли на Богдан Випорек (2023: 141), па и на Збигњев Аудерски (*ibid*, 203). Секако, таа компензација можеме да ја пронајдеме и во прогласот до полските архитекти на Лех Њемојевски (*ibid*, 143), или во афоризмите на Јулиуш Вилски (*ibid*, 194), како и во сведоштвото за пишување минипеснички на самите картончиња, на коишто биле пакувани модерните југословенски поп-игон кошули, на кои, како што вели самата Нетман-Мултановска, било „запишано целото скопско творештво на Вилски“ (*ibid*, 247).

- 4 Конески е најзастапениот автор, и тоа не само како поет. Во оваа книга на Нетман-Мултановска, таа многу рано го воведува името на Блаже Конески (*ibid*, 23) како исклучително значаен извор, користејќи го неговиот есеј „Во земјотресот“, поместен во книгата Дневник по многу години (Скопје: 1988), иако самиот Конески не бил во Скопје за време на земјотресот. Но, се истакнува неговата клучна улога во правилната одлука да влијае и да не дозволи да дојде до дислоцирање на Скопскиот универзитет (*ibid*, 23-24). Секако, Конески ѝ помага на авторката таа да ја направи и онаа убава атмосфера за блискоста помеѓу двата народа (македонскиот и полскиот), кога ја истакнува посетата на Вислава Шимборска на Скопје, во ноември 1963 година: „Во улога на домаќин и водич настапи токму Блаже Конески зборувајќи на полски – на јазикот што го научи самиот како студент на белградскиот универзитет, кога читаше поезија од полските романтичари Адам Мицкевич и Јулиуш Словацки, во оригинал.“ „Ова сведоштво авторката го презема од книгата на Цане Андреевски „Конески. Кажувања за животот и литературата“ (Скопје: Слово, 2008) (*ibid*, 26). Во овој контекст за

Стојановска, Јовица Ивановски (2), Ѓоко Здравески (3), Бошко Смаќоски⁵, Коле Неделковски, Лилјана Дирјан, Петре М. Андреевски, Гане Тодоровски (2), Ефтим Клетников, Лидија Димковска, Владимир Мартиновски, Анте Поповски и Богомил Ѓузел⁶ се зборови што отскокнуваат како камен, фрлен рамно врз водената површина (или, како што популарно ги викаме, „жапчиња“). Значи, стиховите се како „жапчиња“ во водата именувана како *Варшава* *џо исцрпува Скопје*. Но, круговите на кои инсистира Нетман-Мултановска се кругови коишто преку оваа книга досегаат од Скопје дури до Варшава. „Малата“ антологија, којашто дава свој прилог во т.н. урбофилија, се затвора со двајцата дојдени на македонскиот модерен поетски израз, Анте Поповски и Богомил Ѓузел. Со стиховите на првиот, Нетман-Мултановска како да сака да ни каже дека сè уште ја чувствува нашата згрченост, дека и како жители на еден град којшто се издигна од пепелта, од урнатините, како жители на главен град на една држава којашто е сè уште на ветрометини, ги пееме стиховите на Поповски: „О, еве ја таа проста земја / од грч / и од чекање / Што ги научи и свездите да шепотат на македонски / А никој не ја знае.“ (ibid, 407). Тоа значи и дека, во добар дел од нас, како граѓани на Скопје, таа како автор на оваа книга го препознава чувство што го има и Ѓузел во песната „Еу-ропа“, а тоа е дека токму таа Европа по која копнееме „нè гледа киклопски ококорено / ту ладно и рамнодушно ту љубопитно / думајќи се што да прави со нас“ (ibid, 407).

* * *

А урбофилијата ги соединува книжевните градови во еден урбопоетички свет, вели Лидија Капушевска-Дракулевска⁷. Во оваа пригода сакам да посочам неколку книги посветени на Скопје и пишувани за Скопје. Секако, таа моја книжевна прошетка сакам да ја започнам со познатиот хроничар Данило Коцевски. Неговата збирка „Чај од јужните мориња“ (2008) дише од мирисите, боите и атмосферата на Скопје, создавајќи исклучителна синтеза меѓу старото и новото. Но, вистинскиот Коцевски, „што меѓу скопјани и читателите на дневните весници беше широко препознатлив под неговото второ име *осамениоџ шеџач*“, дојде до израз најмногу во книгата на Коцевски *Ако џо сакаш Скопје – гојди, ќе џе чекам на кејоџ* (2022), вели Васко Марковски (ibid, 7), како едно природно надоврзување на низата негови хроничарски записи за градот Скопје⁸. Мирисот на старото и новото Скопје го читаме и во збирката раскази на Томислав Османли *Приказни за Скопје* (2005)⁹. Од друга страна,

големото присуство на Конески во книгата „Варшава го исцрпува Скопје“ е и неговиот свечен говор по повод отворањето на Музејот на современа уметност (МСУ) на 13 ноември 1970 година (ibid, 343).

5 Тој е текстописец на песната којашто прерасна во химна на Фестивалот за детска песна „Златно славејче“. Затоа како име треба да се спомене и композиторот на оваа песна, Александар Џамбазов (Види ibid, 2023: 296–297).

6 Редоследот е според местото на нивното појавување во книгата.

7 И, да се потсетиме. Скопје стана вистински книжевен град преку тематскиот број посветен на овој град во списанието „Културен живот“, но и преку антологијата на скопски раскази *Ден во Скопје* (1998), приредена од Лидија Капушевска-Дракулевска и со антологијата *Планета Скопје* (2012), во избор на Христо Петрески. Во низата од неколку такви избори или панорами (прегледи) е и онаа последната, излезена во 2023 година, по повод 60 години од скопскиот земјотрес, под наслов *Скопски раскази*, приредена од Никола Гелевски и Лидија Капушевска-Дракулевска (Скопје: Темплум, 2023), како 138. издание во едицијата „Магма“. И Гелевски истакнува дека оваа антологија се случува како едно природно надоврзување и дополнување на онаа од 1998 година, *Ден во Скопје*. Се работи за еден сериозен избор на 500 страници, каде се застапени раскази од 66 автор(к)и, а промоцијата се случи на 20 јули 2023 година, во културниот центар „Бругалиск“.

8 Книгата „опфаќа 84 написи, за првпат објавени во дневните весници, со кои како постхумно издание се заокружува колосалниот придонес на Данило Коцевски во хроничарското бележење на културната историја на Скопје и живењето во градот ...“ (Марковски, 2022: 7).

9 „Томислав Османли е фасциниран од градот, но не од машинизирираниот град, туку од обичното градско секојдневие кое му го открива чудесното во смисла и на онаа бодлеровска или аполинерова потрага по новото

опседнатоста и безрезервната приврзаност за урбаниот сензибилитет е она што му дава препознатлив белег на еден друг македонски творечки профил, а тоа е Александар Прокопиев. Неговото Скопје дише од секоја агол на неговиот прозен израз.

Во еден расказ на Аполинер, необичниот барон Ињес д'Ормезан измислува една нова уметност, којашто тој ја именува како амфионија. Предмет на таа уметност е токму градот. Така, амфионијата на Христо Петрески ја раѓа трилогијата посветена на Скопје: *Лифтој (не) е за двајца* (2011), *Твоите = мои очи* (2012) и *Дали го сакаше Дали* (Скопје: Феникс, 2013)¹⁰, којашто третира три клучни теми, поврзани со градското живеење: градската клаустрофобичност и отуѓеност, градскиот војеризам и „интимност“ и градскиот лудизам и налудничавост. Една друга амфионија, во таа иста 2013 година, во годината во која изминаа точно 50 години од страшниот скопски земјотрес, понуди и романот *Скопје и сè е можно* (Скопје: Антолог, 2013) од Жарко Кујунџиски.

Но, Скопје станува инспирација и на/за сериозни книжевни и културолошки, но и документаристички истражувања и книжевни репортажи. Таков е магистерскиот труд на Моника Илкова, од кој произлезе книгата *Книжевна маја на Скопје*. Во текот на истражувањето, па и пишувањето на магистерскиот труд, Моника Илкова истакнува: „Го открив старо Скопје – за мене ново, 'посетив' кафеани во кои сум била во 'реалноста', а постоеле и пред педесетина години, 'прошетав' по улици што веќе ги нема, по скопските плажи (кои исто така ги нема), по старата Скопска чаршија, по старо Дебар Маало, Црнице, Буњаковец, Градскиот парк, Плошадот итн.“ (Илкова 2023: 10).

И јас, преку книгата *Варшава го исцрпува Скопје*, го открив она, за мене, и предземјотресно, но и постземјотресно Скопје, Скопје на мојата мајка која е родена на 11 октомври 1945 година (кој од таа година станува и национален празник на државата). Всушност, Кинга Нетман-Мултановска ми помогна и јас да го (до)исцртам своето Скопје, онака како што таа им помогна и на другите скопјани да не ги забораваат варшавјаните, поточно Полјаците, коишто ја обновува Варшава и успеаја да го подигнат разрушеното Скопје и да му ја вратат сликата, да ја направат сликата на едно идно поубаво/подобро Скопје. Но, клучната теза за врската помеѓу Варшава и Скопје ја открива Станислав Јанковски, член на делегацијата стручњаци од Варшава, коишто под раководството на Адолф Циборовски (Киборовски) ќе работи на обновата на Скопје. Таа гласи: „Не можам да го гледам Скопје 1963 поинаку одошто преку спомените на Варшава 1945“ (цитирано според Нетман-Мултановска, 2023: 53), на што се надоврзуваат зборовите на самата авторка Нетман-Мултановска: „Болка по загубениот град. Тага по стариот, погребан во руините, сонот за нов, можеби поинаков, можеби помалку познат, но исто така драг, бидејќи е создаден со мисла за оној што веќе го нема – и тоа како добро чувство на варшавјаните“ (ibid, 53). Тие можат да бидат поентирани со мислата на уредникот на „Полски курир“, Хенрик Кавка: „Скопје е како македонска Варшава“ (Нетман-Мултановска 2023: 111).

и непознатото, и не од којбило град, туку од неговиот и единствен град на едно детство. 'Приказни од Скопје' се всушност сведоштво за една стварност во која сонштата со ништо не се јасно разграничени и одвоени од јавето.“ (Види: Весна Мојсова-Чепишевска. „Приказни за нашето Скопје“. Томислав Османли. Приказни од Скопје. Скопје: Култура, 2010).

10 Така, Христо Петрески сака да го пишува третиот дел од својата трилогија, посветена на Скопје, „како едно потенцијално сценарио, како една напргт-книга за снимање филм, како реклама за романот што допрва треба да го (се) напише. Впрочем стварносно-надреалната проза, жестоко-полемичката исповед 'Дали го сакате Дали' симулира и една хајлајт (highlight) техника што оди на крајот на спортски натпревар како едно резиме од најдобрите и најубавите минути, како еден мини-преглед на највзбудливите и најдопадливите за око и душа моменти од фудбалското градско дерби. Како хајлајтс од дербито Вардар – Работнички...“ (Види: Весна Мојсова-Чепишевска. „Трејлер за поетиката на прошетката“. Литературен збор. Скопје: 2013, год. LX, број. 4-6, 59–62)

* * *

Историјата на идеите, вели Роси Браидоти, е секогаш номадска приказна (2003). Имено, и самите идеи се смртни како што се смртни и луѓето. Тие се подложни, впрочем, како што сме подложни и ние, на луѓи пресврти и извртувања на историјата. Во тој контекст, и номадот, според неа, е нејзина сопствена фигуративна претстава за ситуираното, постмодернистичко, културно издиференцирано сфаќање на субјектот воопшто. Притоа, кога се артикулира поимот номад, тој секогаш се доведува во релација со еден друг поим, а тоа е патување. Но, треба да се земе предвид дека сите номади или, поточно, сите видови номади не се светски патници, во вистинска смисла на зборот, зашто некои од најголемите патувања можат да се случат и без физичко менување на местото на живеење. Дали ова патување до Скопје, а потоа и престојување/живеење во Скопје, како и скитањето низ Скопје, а потоа и тоа постојано патување на релација Варшава – Скопје – Варшава, ѝ ја носи на Кинга Нетман-Мултановска определбата на современ номад? Ако е така, тогаш ѝ изразуваме голема благодарност што, истражувајќи ги полските траги во Грузија, но и во Македонија, направи Скопје да стане посебно важна метропола (не само балканска, туку и европска).

Пишувањето не е само процес на постојано толкување, туку и сукцесивно приспособување кон различни културни реалности. Како интелектуален стил, номадизмот не се состои толку во тоа да се биде бездомник, туку во способноста за повторно создавање дом на кое било место. Кон оваа идеја тежнее и Кинга Нетман-Мултановска, па таа создаде еден таков дом не само во Скопје (додека живееше во него), туку и во/преку самата книга *Варшава до исцрпува Скопје*.

А, како патува таа и низ Варшава и низ Скопје? Како патуваат сите оние коишто таа ги интервјуирала, ги исчитала, ги потпрашала? Како патува нејзината приказна? Дали *Варшава до исцрпува Скопје* во добар дел е пишуван доста (доволно или многу) картографски? Што значи тоа?

Имено, воопшто не е случајно што мапата или, поточно, правењето мапа (карта) е присутно во оваа книга. На таков начин, таа промовира една фреквенција на просторна метафора. Самата просторна метафора ја изразува симултаноста на номадскиот статус. Потребата за изготвување мапи, вели Браидоти, овозможува текстот да се доживуваа како еден камп. Така тој упатува на местата каде што биле сите оние уредно регистрирани и историски/документаристички засведочени имиња и презимиња, но и на промената на пејзажот на нивната индивидуалност. Истовремено, тој упатува и на местата кои се дел од животот на самата авторка, но и на промените кои се дел од нејзината индивидуалност. Затоа, доволен број страници може да се чита и како вистинска туристичка мапа (карта) од она некогашно (предземјотресно и посебно постземјотресно) Скопје.

Номадот има изострено чувство за територија, но не и посесивност кон неа, чувство кое го манифестира и Нетман-Мултановска. Секој номад, сепак, мора да биде некаде лоциран за да може да зборува за општи вредности. Така и таа се лоцира во градот на своето живеење, кој во периодот од 2014 до 2018 година ѝ станува и дом/а. Според Браидоти, номадизмот не е флуидност без граници, туку моментална свест за нефиксираноста на границите. Тоа е интензивна желба да се продолжи со неовластеното присвојување и пречекорување на територијата. Со таа идеја Нетман-Мултановска ја започнува својата потрага, своето скитање по документите, архивите, личните и институционалните, по спомените, фотографиите и разгледниците.

И, како што во она зовриено време, кога од 1962 година, поради Кубанската криза, станува реалност атомската војна, во носењето на помош се видело шанса за решавање на регионалните, европските и глобалните проблеми, па „Скопје, се чини, било идеално

место рамо до рамо, Истокот и Западот, да носат помош за жртвите на катаклизмата“ (Нетман-Мултановска, 2023: 58), така и оваа книга како да прави обид за едно повторно зближување на Истокот и Западот, во чијашто средина/срцевина лежи нашето, но и нејзиното Скопје. Од хрониката за обновата на Скопје, инаку монографија на ОН, изработена од британскиот новинар Дерек Сениор, а по идеја на проект-менаџерот на Урбанистичкиот план на Скопје од Специјалниот фонд на ОН, Адолф Циборовски, инаку отпечатено на четиристотини страници, и тоа во Полска, се открива дека ова метафорички кажано варшавско исцртување на Скопје „се изроди од чувството на заедничка судбина, која спои еден уништен град со друг, и беше финансирано од полскиот Владин комитет за помош на Скопје, во координација со властите на Југославија, Македонија и Скопје...“ (Цитирано според Нетман-Мултановска, 2023: 91). Но, од друга страна, тоа покажува и еден поинаков (архитектонски/градежен) судир на Истокот и Западот преку концептот за новиот град, изникнат од урнатините, оној на Кензо Танге и на неговиот ангажман во обновата на Хиросима, којшто му пркоси на Адолф Циборовски и на неговиот влог во изградбата на тотално уништената Варшава. И, како што вели Нетман-Мултановска, „денеска никој веќе не размислува кој го направил Јапонецот *ѝрв ѓрадежник на ѓрадоѝ*“ (2023: 305), ама неправдата треба да се исправи бидејќи вистинската легенда на модерно Скопје не е Кензо Танге, туку токму Адолф Циборовски.

И, како сега во оваа исклучителна документаристичка проза за градот феникс, Кинга Нетман-Мултановска успева да создаде и да исцрта и една книжевнотопографска мапа на Скопје?

Таа тоа го прави многу внимателно, доста суптилно. Го исцртува преку избраните стихови на 23 автори¹¹ од различни генерации (дури и од автори коишто творат во Кралството Југославија, како оние стихови на Рацин и на Неделковски, пишувани и објавени на македонски, или на Караманов, пишувани на тогашниот српскохрватски јазик), од автори коишто го покажуваат поархаичниот слој на веќе стандардизираниот јазик (како Лазо Каровски, Гого Ивановски), па до најмладите (како Биљана Стојановска и Ѓоко Здравески), со вкупно 39 избрани фрагменти од одредени песни на тие дваесет и тројца.

Кинга Нетман-Мултановска има неверојатен усет за тоа кога да го вметне „украсот“, како и за тоа кој „тип украс“ да избере. И, секако, како да го вметне. Така, кога сака да ја покаже подготвеноста на скопјани (кои понекогаш се читаат и како супститут на Македонците) да го одберат самостојно својот пат, тогаш ги зема стиховите на Лазо Каровски, кој пее: „Патот наш никога да не се распати! / Го избравме сами.“ (Од песната „Ние“, 2023: 13), зашто такви сме какви што сме. Или, „груб сум и суров“, како што пее во друга своја песна „Без наслов“, па вели: „Што да правам / кога ни дедо ми, ни татко ми чуле / за Фројд, Еврипид и Бетовен, но само за Целадин-бег, Гоце и Гули.“ (ibid, 66), или: „Килим си, сткаен

11 Книжевнотопографската мапа на Скопје ја дополнува оној фрагмент од Времето на козите на Луан Старова (2023: 67), којшто може да се чита и како поетска слика, па и оние фрагменти од есеите, поточно обраќањата по некои поводи, како она на Блаже Коенски за отворањето на МСУ (проектантско дело на полските, поточно, варшавските Тигри), на 13 ноември 1970 година, на Денот на ослободувањето на Скопје (ibid, 343), или онаа поздравна реч на Томе Момировски по повод отворањето на изложбата на дарови од полските уметници, под наслов „Подарени дела 26 јули 1963 – 26 јули 1965“ (ibid, 357). Секако, таа книжевнотопографска мапа на Скопје ја дополнуваат и оние искази коишто авторката ги добива на прашањата: „Какво било Скопје на децата што растеле во 70-тите години? Што запаметиле од пред повеќе и половина век?“ (ibid, 394), или на прашањето: „Што да се прави со ова несакано наследство, симбол на кичот и корупцијата, кое не може да се игнорира? (ibid, 399), како и на прашањето: „Што може денеска да биде разгледница на градот, негов бренд, идеја за XXI век?“ (ibid, 401), а на кои свои видувања, размисли споделуваат Лидија Димковска, Небојша Гелевски, Владимир Мартиновски, Рамадан Рамадани и Лидија Танушевска (ibid, 394–403). Тие нивни искази се вистински минисеи, и тоа доволно поетизирани / лиризирани.

од милион гени, / чии јазли ќе ги расплетуваат / дури и внуците на твоите / правнуци.“ (Од песната „Килим од гени“ на Јовица Ивановски, *ibid*, 66). Зашто, јас како скопјанец сум битен, бидејќи: „Јас сум почеток и јас сум крај. (...) / јас сум сè, / без мене нема ништо.“ (Од песната на Гого Ивановски „Глас“, *ibid*, 333). Зашто едноставно „не дреме Големата Меморија / и каменот памети ...“ (Од песната „Големата меморија“ на Ефтим Клетников, *ibid*, 375).

Кога ѝ е потребно да ја долови страшната атмосфера како последица на земјотресот, тогаш му допушта на Цане Андреевски да запее: „Не можеме да го речеме плачот, / не можеме да го речеме крикот, / зашто цврстите зборови истекоеа како плач, / зашто нежните зборови истекоеа како крик“ (од песната „Немоќта на зборовите“, 2023: 18), но и да ги позајми неговите стихови во кои Скопје веќе го гледа толку убав како цел еден свет (во песната „Светот и ние“, *ibid*, 237).

Кога сака да каже дека и во таа иднина, дури и половина век по тој катастрофален земјотрес, сè уште се чувствува стравот, тогаш зема здив со стиховите од песната на Никола Маџиров „Некој тропа на вратата“ (Нетман-Мултановска 2023: 28–29), или со стиховите на Влада Урошевиќ од неговата песна „Знаци“ (*ibid*, 63).

Кога сака да (по)каже кои се симболите на Скопје, какво било Скопје, Скопје на сите генерации, на сите жители, тогаш му дозволува на Гого Ивановски да крикне: „(...) О, не уривајте го мостот / дека ќе останеме сами на бреговите“ (од песната „Не во сите очи“, *ibid*, 31), или на Ацо Шопов со неговите стихови од песната „Кон галебот што кружи над мојата глава“, за да ја долови онаа слика кога „зиме, над главите на минувачите бесшумно кружат галеби“ (*ibid*, 33). За оние симболи за кои пишувал уште Евлија Челебија, за симболите какви што се Скопското Кале, Старата Чаршија и мостот на Вардар (*ibid*, 34–35).

Кога сака да ја покаже недоумицата на скопјани дали новиот град ќе има душа како оној пред земјотресот, тогаш ја зема поетската слика на Александар Поповски од неговата песна „Искршен град“ (*ibid*, 61); или, дали новото Скопје, она од 2014 година, може да има душа, тогаш ги споделува со нас стиховите од „Враќање“ на Лидија Димковска, каде што таа пее: „Човекот кој се враќа во својот роден град / сфаќа дека роден град повеќе и нема, / дека тоа е сега само податок од документ“ (*ibid*, 393), или пак стиховите од „Град без дрвца“ на Владимир Мартиновски: „(...) Барајќи гранка, / страчката лета долго / врз град без дрвца.“ (*ibid*, 398).

Или, кога сака да ја покаже улогата на скопјанката, тогаш Нетман-Мултановска ја зема песната „15“ на Биљана Стојановска (2023: 216), а кога ја сака скопјанката како дел од зовриениот Балкан, тогаш ги зема стиховите од истоимента песна „Балкан“ на Лилјана Дирјан (*ibid*, 330).

А, кога сака да каже дека книгата *Варшава го исцрпува Скопје*, колку што е книга за повторно роденото/изграденото Скопје, толку е и книга со силните биографии на сите што учествуваа во тоа ново родено/изградено Скопје, тогаш ги позајмува стиховите од „Биографија“ на Гане Тодоровски: „Се родив / Тоа е совршен факт. / Живеам доста / Тоа е веќе непорекливо. (...) / Ќе умрам колку за доказ / Дека навистина сум живеел.“ (*ibid*, 365).

Стиховите на сите 23 автори (меѓу нив само три поетеси: Стојановска, Дирјан и Димковска) допираат до сите клучни точки, до сите болни прашања, до сите мигови за паметење, па и до оние за заборав. Сите тие како да пркосат на судирот меѓу двата концепта: Варшава наспрема Хирошима. Нивните стихови се вистинска одишка по долгите партии, исполнети со доста податоци, документи, имиња, факти ... Тие се читаат како мал одмор, како можност за земање здив пред новиот налет. И сите тие (заедно со многубројните фотографии, мапи и факсимили) се влеваат во Скопје како идеално место, коешто успеало да го зближи Истокот и Западот, архитектонски, но и политички, социолошки, културолошки.

Библиографија

- Браидоти, Р. (2003). *Номадски субјекти*. Скопје: Македонска книга. [Brandioti, R. (2003). *Nomadski subjekti*. Skopje: Makedonska kniga].
- Илкова, М. (2023). *Книжевна майа на Скопје*. Скопје: Центар за култура и културолошки студии. [Ilkova, M. (2023). *Knizevna maya na Skopje*. Skopje: Centar kultura i kulturološki studii]
- Коцевски, Д. (2022). *Ако го сакаш Скопје – дојди, ќе те чекам на кејот*. Скопје: Бегемот. [Kocovski, D. (2022). *Ako go sakaš Skopje – doјdi, ќе te čekam na bregot*. Skopje: Begemot].
- Коцевски, Д. (2008). *Чај од јужните мориња*. Скопје: Магор. [Kocovski, D. (2008). *Čaj od južnite morinja*. Skopje: Magor]
- Мојсова-Чепишевска, В. (2010). Приказни за нашето Скопје. Во Т. Османли. *Приказни од Скопје*. Скопје: Култура, 249–262 [Mojsova-Čepiševska, V. (2010). Prikazni za našeto Skopje. Vo T. Osmanli. *Prikazni od Skopje*. Skopje: Kultura, 249–262]
- Мојсова-Чепишевска, В. (2010). Трејлер за поетиката на прошетката. *Литературен збор*, год. LX, број. 4–6: 59–62. [Mojsova-Čepiševska, V. (2010). Trejler za poetikata na prošetkata. *Literaturen zbor*, god. LX, broj. 4–6: 59–62]
- Нетман-Мултановска, К. (2023). *Варшава го исцрпува Скопје*. Скопје: Бегемот. [Netman-Multanovska, K. (2023). *Varšava go iscrtuva Skopje*. Skopje: Begemot]